

KÖTÜRÜMÜN ŞIFACISI: TANRIÇA NİNTİNUGA'NIN SAKATLANMIŞ BEDENİ İYİLEŞTİRMESİ İNANCI ÜZERİNE BİR SORUŞTURMA*

Gökhan KAĞNICI**

Öz

Eski Mezopotamya'nın çivi yazılı metinleri tıbbi hastalıkların nedenleri ve iyileşmeleri olgusu ile tanrısal müdahale arasında doğrudan bağlantı kurar. Öte yandan tanrı ya da tanrıçaların sakatlanmış bedeni iyileştirmelerindeki rolleri çoğu kez göz ardı edilmiştir. Bu çalışmada Sumer tanrıçası Nintinuga'nın sonradan edinilmiş geçici fiziksel sakatlık hallerini iyileştirmedeki rolü incelenmiştir. Böylece sakatlanmış bir insan bedeni karşısında Mezopotamyalı tanrıçadan beklenen şifanın sosyo-kültürel ve dini tutumları ve bağlantıları daha iyi anlaşılmasına çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Nintinuga, İnna, Sakatlanmış Beden, Engellilik, Şifa*

Abstract

Healer of Crippled: An Investigation into the Belief in the Goddess Nintinuga's Healing of the Crippled Body

The cuneiform texts of ancient Mesopotamia establish a direct connection between the causes and cures of illnesses and divine intervention. However, the role of gods or goddesses in healing the crippled body has often been overlooked. This study aims to examine the role of Sumerian goddess Nintinuga in healing temporarily acquired physical disabilities. Thus, the socio-cultural and religious attitudes and connections related to healing expected from a Mesopotamian goddess for a crippled human body are attempted to be clarified.

Keyword: *Nintinuga, Innana, Crippled Body, Disability, Healing*

* Metindeki kısaltmalarda https://cdli.ox.ac.uk/wiki/abbreviations_for_assyriology takip edilmiştir.

Bu çalışma Yale Babylonian Collection'un çivi yazılı arşivi ve muazzam kitaplığı sayesinde tamamlanabilmiştir. Prof. Dr. Benjamin R. Foster'a şükranlarımla.

** Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşerî Bilimler Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir. E-posta: gokhan.kagnici@ikc.edu.tr ORCID: 0000-0002-8357-6624
(Makale Gönderim Tarihi: 22.01.2024 - Makale Kabul Tarihi: 14.03.2024)

Giriş

Sumer şifa tanrıçalarının isimlerine ilk olarak MÖ 3. binyılın ilk yarısından itibaren rastlanmaya başlanmıştır. Bu kutsal varlıkların tıbbi alanlardan ve uygulamalardan sorumlu olduklarına inanılmıştır. Sağlık alanında yetkili ve etkili oldukları düşünülen tanrıçalardan, insanları hastalıklardan koruması, kurtarması ve en nihayetinde onların sağlıklı kalmalarını sağlaması beklenmekteydi. Yaşadıkları sağlık sorunlarından ötürü gündelik yaşamları ciddi oranda etkilenen kimseler, sosyo-kültürel şartları ve maddi imkanları elverişli olduğu müddetçe her türlü tedavi yolunun arayışına girişebilmekteydi. Tıp konusunda uzman kimselerden yardım ve destek alma ve ilaçlara erişim gibi tedavi arayışların yanı sıra, derde derman bulma çabasına yönelik büyü ve dua ritüelleriyle de tanrılardan sağlıklı olma niyaz edilmekteydi.¹ Hastalıklardan mustarip olanların iyileşmelerinin temenni edildiği bu şifa ritüellerinin detaylarının kayıt altına alındığı metinlerinde tanrı ve tanrıçaların çeşitli yönleri övülerek kendilerine yakarılır, kimi zaman hasta olmalarının nedeni olarak gördükleri işlemiş oldukları (bilerek ya da bilmeyerek) günahlardan duydukları pişmanlıklar dile getirilir, içinde buldukları sıkıntının tıbbi ve sosyo-psikolojik boyutunun çerçevesi belirlenmeye çalışılır ve tanrılardan bağışlanma ve şifa istenirdi. Hasta kişinin dualara karşılık bulabilmek amacıyla şifa vermesini istediği tanrıların ve tanrıçaların mabetlerinde, belirli prosedürleri yerine getirmesi karşılığında sağlık hizmetlerinden yararlanma imkânı her zaman vardı.² Şifa bulmayı umut edenlerin tıp ve büyü alanında uzman olan *āšipu/mašmaššu* ve *asû* unvanlı kimselerden yardım isteme durumu yaygın olmakla birlikte, hasta kimse doğrudan şifa tanrı ve tanrıçalarından kendisindeki sağlık sorununu gidermesi yönünde de duacı olabilmekteydi. Bu, bir tür hasta ve muhtemel kutsal şifacısı arasındaki doğrudan iletişim biçimiydi.

Nintinuga

Her birinin *asû* unvanı taşıdığı³ Eski Mezopotamya'nın şifa tanrıçaları Gula, Ninisina, Bau/Baba ve Nintinuga sağlıkla ilgili konular içeren çivi yazılı belgelerde isimleri sıklıkla zikredilen kutsalların başında gelmektedir. Bunlardan tanrıça Nintinuga'nın ismi ilk olarak Erken Hanedanlar IIIa dönemine (yaklaşık olarak MÖ 2600-2500) tarihlendirilen özellikle Şuruppak'tan ele geçen tanrı isimleri listeleri ve birkaç idari içerikli metinde⁴ "Nin-tin-ug₅-ga" şeklinde geçmektedir. Nippur şehrinin önemli kutsallarından birisi olarak kabul gören Sumerli tanrıça Nintinuga'nın ismi⁵ Erken

¹ Maul 1994, s. 225.

² Avalos 1995, s. 29-30.

³ Tıbbi bir uzman, hekim, sağlık hizmetleri danışmanı, bitki uzmanı, şifacı ve hasta bakıcı gibi çeşitli şekillerde tanımlanan *asû*'ların tıbbi sorumluluk alanları hakkında bkz. Ritter 1966, s. 299-321; Avalos 1996, s. 59-83; Scurlock 1999, s. 69-79.

⁴ Şuruppak tanrı listeleri için bkz. SF 1 ay. x 8'; SF 4 öy. i 1' (Krebernik 1986, s. 187, 189) ve SF 5 öy. ii 10', ay. i 10'; SF 6 öy. ii 4' (Mander 1978, s. 4, 6-7). İdari konulu metin örnekleri için bkz. TSŠ 629 öy. i 5' (Mander 1978, s. 8); N 541=FTP 110 öy. ii 5' (Martin vd 2001, s. 98-100).

⁵ Nintinuga için kullanılan 'ama e₂-urú-sağ-ga' (Baş şehrin annesi) tanımlaması Nippur şehriyle olan ilişkinin kanıtı olarak görülebilir. Bkz. Krecher 1966, s. 122-123.

Kötürümün Şifacısı: Tanrıça Nintinuga'nın Sakatlanmış Bedeni İyileştirmesi İnancı Üzerine Bir Soruşturma

Hanedanlar IIIb⁶ ve Akad dönemi belgelerinde de⁷ geçmektedir. MÖ 3. binyılında tanrı Enlil kültünün bir parçası olarak kendisine tapınıldığı anlaşılmaktadır. Bununla birlikte tanrıçanın adının geçtiği bu dönemlerdeki metinlerin hiçbirinde onun iyileştirici niteliklerine göndermede bulunulmadığı görülmektedir.⁸ Dolayısıyla 3. Binyılın son yüzyıllarına kadar onunla doğrudan ilişkili müstakil bir şifa tanrıçası kültürünün varlığından bahsedebilmek pek mümkün değildir. Nintinuga, III. Ur veya Eski Babil dönemlerinden itibaren “müstakil bir şifa tanrıçası” olarak görülmeye başlanmıştır.⁹ Tanrıçaya bir şifa kutsalı olarak doğrudan tapınımın varlığının detaylarıyla ilgili yoğun bilgiler ilk olarak III. Ur döneminde ortaya çıkmıştır. III. Ur dönemiyle birlikte kendi mabedinde (e₂-^dNin-tin-ugs.ga)¹⁰ ve tanrı Enlil'in eşi tanrıça Ninlil'in tapınaklarında adına kurbanlar kesilmeye başlanmıştır.¹¹ Tummal'daki Ninlil ile Nippur'daki Ekur tapınaklarında düzenli periyotlarla düzenlenen kurban törenlerinde kullanılmak üzere hayvanlar temin edilmekteydi. Bu törenler titiz bir şekilde yürütülmekteydi. Nitekim bu ritüellere şehirlerin idarecileri (ensi) ya da kralları da katılmaktaydı. Ritüellerin sistemli bir şekilde yürütülüp titizlikle yerine getirilmesi ve katılımcıların sosyal statülerinin üst düzeyliği

⁶ Nintinuga'nın Erken Hanedanlar dönemi boyunca Nippur şehrinde kutsal bir varlık olarak saygı görmekle birlikte henüz bu dönemde ayrı bir şifa tanrıçası kimliğine kavuşmuş olmadığı ileri sürülmüştür. Bkz. Such-Gutiérrez 2003, s. 297. Erken Hanedanlar IIIb dönemine tarihlendirilen ECTJ 33 öy. i 6' ve 154 öy. iii 1' (Westenholz 1975, s. 26-27, 77) gibi bazı belgeler tanrıça adına yapılan sunulardan bahseder. Ayrıca Nippur kökenli AnNip. 3, 4 ve 5 (Steible 1982, s. 228-230) gibi bazı adak yazıtlarında da ismi geçmektedir.

⁷ Örneğin bkz. OSP 2, 120 öy. 6'-7': “Nintinuga'nın arındırma rahibi (işib ^dnin-tin-ugs-ga) Enlilalša” (Westenholz 1987, s. 132). Orta Babil dönemindeki (MÖ 13. yüzyıl) Nippur valilerinden ve aynı zamanda kendisini Enlil-Ninlil tanrı çiftinin rahibi olarak da gösteren Enlilalša'nın bir mühür baskısında Nintinuga, valinin onu destekleyen kişisel tanrıçası olarak sunulmuştur. Bkz. Asher-Greve ve Westenholz 2013, s. 280, 448.

⁸ Sibbing-Plantholt 2002, s. 146.

⁹ Such-Gutiérrez (2003, s. 288-289), Nintinuga'nın III. Ur döneminde bir şifa tanrıçası olarak görüldüğünü belirtmekte iken Sibbing-Plantholt (2002, s. 146-147), onun bir şifa tanrıçası olarak benimsendiğinin kesin kanıtlarına ilk olarak Eski Babil dönemi belgelerinde rastlandığını ileri sürer. Böck (2015, s. 329), kesin bir yargıda bulunmamakla birlikte bazı *asû* unvanlı uzmanların, tanrıçaya sunularda bulunmak gibi kült hizmetlerinde yer aldığı için Nintinuga'nın Eski Babil döneminde artık bir şifa tanrıçası olarak iyileştirici rolüne tapınılmasının, Nintinuga şifa kültürünün daha erken dönem kanıtları olarak değerlendirilebileceğini düşünür. Örneğin, tanrıçalar Ninisina ve Gula'nın kraliyet sunularını da yöneten *asû* unvanlı Şu-kabta, Nawir-ilum ve Ubartum isimli tıp uzmanları zaman zaman Nintinuga adına da sunularda bulunmuşlardır. Bkz. Sibbing-Plantholt 2022, s. 147; Tsouparopoulou 2020, s. 15-18.

¹⁰ Nintinuga'ya atfedilen mabedin küçük bir oda ya da daha büyük bir tapınak kompleksine bağlı tek ya da birkaç odadan oluşan bir kutsal yapı olması muhtemeldir. Eski Babil dönemine ait ancak III. Ur dönemi krallarından Ur-Nammu'nun yazıtının bir kopyası olması muhtemel bir okul metninde (RIME 3/2.1.6.1006 öy. 1'-7') kralın tanrıça için tanrı Enlil'in Nippur'daki tapınağının içerisinde ona bir mabet yeri yaptırdığından bahseder. Bkz. Frayne 1997, s. 396.

¹¹ Tanrıçanın kendi mabedi olduğu yönündeki kanıtlarla ilgili bilgilerin neredeyse tamamı III. Ur dönemine tarihlendirilen Puzriş-Dagan'dan gelen belgelerde (örneğin, AUCT 1 153 öy. 6'/Sigrít 1984, s. 32; AUCT 2 öy. i 27') geçmektedir. Bkz. Such-Gutiérrez 2003, s. 294-295, 297. Bununla birlikte Garšana'dan ele geçen bir başka örnek daha vardır. Bkz. CUSAS 40, 841 ay. 3'.

Nintinuga tapınımının III. Ur dönemindeki kült anlayışının önemini göstermektedir.¹² Özellikle Puzriş-Dagan menşeli çok sayıda idari konulu belgede tanrıça adına çeşitli, iyi besili ve kaliteli küçük-büyük baş hayvan kurban edildiği bilgisi kaydedilmiştir.¹³ Eski Babil döneminden sonra Nintinuga kültü tıpkı diğer şifa tanrıçaları Ninisina ve Bau/Baba kültü gibi gerilemeye başlamışsa da tamamen ortadan kalkmamıştır. Zira isminin geçtiği daha geç tarihli metinlerden bu durum takip edilebilmektedir.¹⁴ Özellikle Eski Babil dönemi Nippur’unda bir şifa tanrıçası olarak saygınlık görmeye devam ettiği bilinmektedir. Nippur menşeli tanrı listelerinde adı geçmemekle birlikte, bilhassa bu makalenin ileriki kısımlarında haklarında detaylı bilgiler verilecek bazı edebi ve sınırlı sayıdaki büyü-ritüelleri metinlerde onun iyileştirme yönlerinin ön plana çıkarıldığı dolayısıyla Nippur şehrinin önde gelen kimseleri ve entelektüel çevrelerde önemli bir tanrıça olarak görülmeye devam edildiği anlaşılmaktadır.¹⁵ Bununla birlikte MÖ 2. binyılın ikinci yarısı boyunca Nintinuga’nın ismine metinlerde neredeyse hiç rastlanmadığı görülmektedir. Onun ismi MÖ 1. binyıl metinlerinde de gözükmemektedir. Ancak bu dönemin metinlerde onun ismi genellikle ya diğer şifa tanrıçalarıyla birlikte geçmiştir ya da söz konusu şifa tanrıçalarının çeşitli şifa verici nitelikleri kendi kimliğinin bir parçası olarak sunulmuştur.¹⁶ Artık müstakil bir Nintinuga tapınımından bahsedebilmek mümkün değildir. Babil’den ele geçen Helenistik döneme tarihlendirilen kimi ritüel metinlerinde tanrıçanın adı ismin önünde ‘dingir’ (tanrı) tanımlayıcının yer almadığı ‘Gašantiluba’ şeklinde geçmektedir.¹⁷

Nintinuga’nın Nippur şehrindeki Enlil-Ninlil tanrı çiftinin kültüyle ilişkili olduğu düşünülmüştür.¹⁸ Onun Eski Babil dönemine tarihlendirilen bazı edebi metinlerde tanrı Enlil’in hizmetçisi (agrigr ^dEnlil/Ekur) olduğu ifade edilmiştir.¹⁹ Ayrıca uzun bir Gula ilahisinde (“Bulluṣsa-rabi’nin Gula İlahisi”), muhtemelen şifa veren yönünü daha fazla ön plana çıkarmak amacıyla Gula’nın adının Nintinuga şeklinde geçmiş olabileceği söylenmiştir.²⁰ Nintinuga III. Ur döneminden itibaren farklı kült merkezlerinde veya aynı

¹² Sibbing-Plantholt 2002, s. 147 (ve 284. dipnot).

¹³ Örneğin bkz. ASJ 9 No: 10 ay. 2’ (Yoshikawa 1987, s. 319); ASJ 17 No: 2 ay. 7’ (Fisher-Maaijer 1995, s. 326). AACAB 1/4, Bod S 480 öy. 5’-6’ (Grégoire 2002, s. 417); AUCT 1 291 öy. 1’-2’ (Sigrit 1984, s. 37); YOS 18 19 ay. 1’ (Snell ve Lager 1991).

¹⁴ Bkz. Sibbing-Plantholt 2022, s. 160; Asher-Greve ve Westenholz 2013, s. 83-84 (ve 344. dipnot). Asur’dan (VAT 9938=LKA 21 öy. 4’/Maul 1988, s. 303-306; Gabbay 2015, s. 278-280) ve Kalhu’dan ele geçen (IM 067587=CTN 4, 94 [Şurpu 7] ay. 4’/Reiner 1970, s. 38 (VII 73’-75’)). Yeni Asur dönemine tarihlendirilen bazı çift dilli dua metinlerinde ve Babil’den ele geçen Helenistik dönem ritüel metinlerinde (VAT 16+VAT 409=SBH 49 ay. 4’, 6’ ve ay. 9’, 17’/Gabbay 2015, s. 72-86; VAT 265+VAT 1728=SBH 51 öy. 5’; VAT 548=SBH 52 öy. 4’) tanrıçanın adı geçmektedir.

¹⁵ Sibbing-Plantholt 2022, s. 148-150.

¹⁶ Sibbing-Plantholt 2022, s. 152-153.

¹⁷ Gabbay 2015, s. 76 (No 10 35’), 83 (No 12a+9’), 164-165 (No 43 9’). Gašantiluba=Nintunuga eşitliği hakkında bkz. Bergmann 1965, s. 30-31; Krecher 1966, s. 121-122.

¹⁸ Edzard 1998, s. 506; Sallaberger 1993, s. 100.

¹⁹ Bkz. ETCSL 5.7.2 4’ (Ali 1966, s. 290-291); ETCSL 3.3.10 1’ (Römer 2003, s. 240, 244).

²⁰ Lambert 1967, s.116-7 (8’). Gašan-ti-lu-ba/^dnin-tin-ugs-ga=^dgu-la eşitliği için bkz. Borger 1998, s. 27.

Kötürümün Şifacısı: Tanrıça Nintinuga'nın Sakatlanmış Bedeni İyileştirmesi İnancı Üzerine Bir Soruşturma

tapınaklar içerisinde tapınılmasına rağmen başta Gula ve Ninisina olmak üzere diğer şifa tanrıçalarıyla pek çok açıdan bağdaştırılmış olsa da ayrı bir kutsal varlık olarak saygı ve değer görmüştür.²¹ Zira Nippur, Tummal ve Puzriş-Dagan gibi yerlerde bir Nintinuga kültü olduğu anlaşılmaktadır.²² Müstakil bir şifa tanrıçası olarak görülen Nintinuga kültünün, bir baş tanrının (Enlil)²³ ya da sağlık tanrıçasının (Gula)²⁴ şifa verici özelliklerinin ayrı bir uzantısı olarak görülmüş olması muhtemeldir.

Şim-mú tur-s-ra-ta

Tanrıça Nintinuga'nın unvanlarından bir tanesi Ninisina ve Bau/Baba gibi diğer şifa tanrıçalarının da unvanı olan şifalı bitki uzmanlığını tanımlayan 'şimmu' idi.²⁵ Bu uzmanlık bilgisi tedavi amacıyla şifa veren bitkiler, özler ve bitkilerden yapılmış ilaçlar konusunda bilgi sahibi olmayı içermektedir. Bir metinde tanrıça, tanrı Enlil'in büyük 'şimmu'su (şim-mú-gal-^den-lil₂-la₂) olarak geçtiği için sözcüğün bir tür rahiplik mesleğini (Enlil'in rahibesi?) tanımladığı varsayılmıştır.²⁶ Bu açıdan bakıldığında 'şimmu' olan bir

²¹ Tanrıça Ninisina'ya yakarılan bir dua-mektup ("Sin-İddinam'ın Ninisina'ya Mektubu") ile tanrıça Nintinuga'ya yakarılan bir başka dua-mektubu ("İnan(n)aka'nın Nintinuga'ya Mektubu") özellikle ilk satırları açısından karşılaştırmamız. Bkz. Hallo 1976, s. 214-221; Kleinerman 2011, s. 171-172. Örneğin *as(z)ugallatu* (büyük şifacı) unvanını başta tanrıça Gula olmak üzere Ninisina ve Nintinuga da kullanmıştır. Bkz. Böck 2014, s. 107, 110-111; Sibbing-Plantholt 2022, s. 137. Ayrıca bkz. Ceccarelli 2009, s. 33-34; Sallaberger 1993, s. 152-154.

²² Örneğin tanrıça Gula'nın Eski Babil döneminde Nippur'da bir mabedinin olduğunun kanıtı olarak görülen idari bir metinde (CBS 4596=PBS 12, 53 öy. 8'), 'nam-ugula-e₂ ^dNin-tin-ugs-ga' ("Nintinuga mabedinin denetmenliği") ifadesi geçer. Burada Nintinuga, Gula'dan ayrı tutulmuştur. Çünkü aynı metinde (öy. 3'), tanrıça Gula için 'nam-gudu₄ u₃ nam-ugula-e₂ ^dgu-la' ("Gula mabedinin rahipliği ve denetmenliği") ifadesi geçer. Bu durum iki farklı kutsallık anlayışının bir uzantısı olarak yorumlanabilir. Tanrıçanın adı hukuki içerikli metinlerde (örneğin UM 29-16-54+N 3106 5' veya TMH NF 1-2 259) müstakil bir tanrıça olarak geçmektedir. Bkz. Stone 1976, s. 4 (D5/27); Sibbing-Plantholt 2022, s. 147 (ve 284. dipnot); Such-Gutiérrez 2003, s. 294. Ayrıca Eski Babil dönemindeki Nintinuga kültüyle ilişkili görülebilecek bir başka belge için bkz. PBS 8/2, 146 öy. 2', 6'.

²³ Örneğin Sibbing-Plantholt (2022, s. 148, 159), tanrıçanın adının geçtiği bazı ritüellerde ön plana çıkan onun temizleme veya arındırma yönlerinin temelde tanrı Enlil'in iyileştirici özelliğinin bir uzantısı olabileceğini ileri sürer.

²⁴ Frankena (1971, s. 695), tanrıça Gula'nın bütün şifa tanrıçalarının kendisindeki özelliklerin farklı uzantıları olabileceğini ileri sürer. Ayrıca bkz. Sibbing-Plantholt 2022, s. 152-153.

²⁵ Örneğin "Nippur İçin Ağıt" başlıklı metnin (ETCSL 2.2.4) 240. satırında tanrıçanın, "ülkenin şimmu'su" (şim-mu₂ kalam-ma-ka) olduğu söylenmiştir. Tanrıça Ninisina'nın aynı unvanla anılması onun da aynı şekilde Enlil'in şifacı yönüyle ilişkisini gösterir. Ninisina'nın bu unvanı tıpkı Nintinuga ve diğer şifa tanrıçalarında olduğu gibi Enlil'in bir tür şifacısı ve tıbbi bitki sağlayıcısı olan 'şimmu' rolüyle desteklenmektedir. Bkz. Sibbing-Plantholt 2022, s. 133, 143, 148. Aynı şekilde tanrıça Bau/Baba da bazı ilahilerde 'şimmu' unvanıyla anılmıştır. Örneğin bkz. İşme-Dagan B öy. 7': 'šu-ħalbi šim-mú ukù-lu-a.../šu-ħalbi, sayısız insanın rahibesi...' (Römer 1965, s. 236, 245). Serinkanlılık ya da soğukkanlılık gibi anlamlara gelen 'šu-ħalbi' ifadesi tanrıçanın unvanlarından birisi olarak geçmektedir. Bu unvanla ilgili olarak bkz. Sibbing-Plantholt 2022, s. 135-136 (ve 204-205. dipnotlar).

²⁶ RIME 3/2.1.6.1006 öy.2' (Frayne 1997, s.396); Asher-Greve ve Westenholz 2013, s.67, dn. 263.

Nintinuga'nın, Enlil'in şifacı yönünün bir parçası olabileceği düşünülebilir. Ancak bazı araştırmacılar, sözcüğün büyü (ritüelleri) rahibi/rahibesi yönündeki anlamını ancak MÖ 1. binyıldan sonra kazanmaya başladığını ileri sürmektedir. Zira bu döneme tarihlendirilen bazı kaynaklarda 'šimmu=*ašipu*' karşıtlığı açık bir şekilde görülebilmektedir. Daha önceki tarihlerde sözcüğün yalnızca şifalı bitki uzmanlığıyla sınırlı kaldığı düşünülmüştür.²⁷ Ancak Şurupak'tan ele geçen Erken Hanedanlar dönemine ait bir sözcük listesinde (ED Lu B/SF 70 öy. iii 1') 'šimmu' sözcüğünün rahipliklerin de yer aldığı çeşitli meslek grupları ile hekimliği ve veterinerliği tanımlayan sözcük gruplarının tam ortasında geçmesi bu hususla ilgili akıllarda bazı soru işaretlerine neden olmaktadır. Sonuç olarak 'šimmu' şifalı bitkilerle ilgili ancak büyük ihtimalle kült veya ritüel törenleriyle ilişkili tıbbi bir uzmanlığı, bir şifacı kimliği tanımlamaktadır.²⁸

Tıbbi bir içeriğe sahip ve şifa tanrıçaları Gula, Nintinuga, Ninisina ve Bau/Baba dörtlüsünün farklı yönlerinin övüldüğü Nippur'dan edebi içerikli bir Eski Babil metninde (CBS 2248 öy. i 16'-17') Nintinuga, "ülkeyi [daha sağlıklı hale getiren?] (ve) yaşayanların hekimi ([...^dNin-tin?]-ugs?-ga a-zu niğ2-zı-ğal2-la su kal[am ...])" ve "insanları iyileştiren šimmu-rahibi/şifacı (šim-mú uğ s[ag9...])" olarak tanımlanmıştır.²⁹ Öte yandan onun şifalı bitkiler ve bitkisel özler konusundaki uzmanlığını en iyi şekilde ifade eden unvanı, şifa tanrıçaları arasında yalnızca Nintinuga ile özdeşleştirilen 'šim-mú turs-ra-ta' (hastaların şifacısı/rahibi) olmuştur. Eski Babil dönemine tarihlendirilen Nippur'dan ele geçen bir okul metninde geçen bu ifade,³⁰ onun III. Ur döneminden itibaren kullandığı kutsal 'asú' kimliğini daha da güçlendirmiş olmalıdır.³¹

²⁷ Sibbing-Plantholt 2022, s. 173.

²⁸ Ceccarelli 2009, s. 36-37; Middeke-Conlin 2014, s. 16. Aşağıda daha ayrıntılı bir şekilde ele alınacak Eski Babil dönemine ait bir dua-mektupta (ETCSL 3.3.10 3'-4'/SEpM 19, Kleinerman 2011, s. 171), tanrıça Nintinuga'nın sihir konusunda ve büyü (ritüellerindeki) rolü övülür. Aynı döneme ait bir başka metinde (VAT 8379=VS 17, 10 öy. 4'), "^dnin-tin-ugs-ga nin tu6-tu6-ba' ("büyütün/büyülü sözlerin hanımı") ifadesi geçer.

²⁹ Peterson 2020, s. 144. Bitki uzmanlığından bahsedilen Sumerce metnin 17. satırının başlangıcı kırık olduğu için ([...] sağ-gig2-ga) okunamamaktadır. Ancak bir önceki satırın tanrıça Nintinuga ile ilişkili ve metnin ön yüzünde adı okunabilen tek tanrıça olması nedeniyle okunamayan yerin Nintinuga ile ilgili olduğunu düşünüyorum. Nintinuga için başka bir yerde (bir büyü ritüeli serisi olan *Muššu'u 5/a 2'*/ Böck 2007: 187) geçen "^dnin-tin-ugs-ga ama sağ-gig2-ga-ke4' ("kara kafalıların annesi") ifadesi bunu destekler gibi gözükmektedir. Bununla birlikte, Sumerce metnin aynı satırında (CBS 2248 17') geçen 'sağ-gig2-ga' ("kara kafalı") ifadesinin tanrıçalar Ninisina ve Bau/Baba ile ilişkili bağlamlarda da kullanıldığı söylenmelidir. Örneğin, Bau/Baba için bkz. İşme-Dagan B öy. 6' (Römer 1965, s. 236): 'a-zu gal sağ-gig2-ga' ("kara kafalıların büyük şifacısı") ve Ninisina için bkz. Kâtip Nanna-manşum'un Tanrıça Ninisina'ya Mektubu (ETCSL 3.3.21 7'): "^dNinisina... sağ-gig2-ga šim-mú uğ' ve RIME 4: Sin-kâšid E4.4.1.11 öy. 3'(Frayne 1990, s. 457): 'a-zu gal sağ-gig2-ga'. Ayrıca bkz. Sibbing-Plantholt 2022, s. 127-128, 142, 152.

³⁰ "Nintinuga İçin Bir Köpek" (ETCSL 5.7.2 9'/Ali 1966, s. 290-291; SEpM 20/Kleinerman 2011, s. 174-175).

³¹ Orta Babil döneminde bile bu unvanı muhafaza ettiği anlaşılmaktadır. Bu döneme ait dua metninde (UM 29-15-5=ASJ 17, 93-96 öy. 9'), "^dnin-tin-ugs-ga a-zu kalam-ma-ra' ("ülkenin asú'su Nintinuga") ifadesi geçmektedir. Bkz. Cavigneaux 1995. S. 93.

Kötürümün Şifacısı: Tanrıça Nintinuga'nın Sakatlanmış Bedeni İyileştirmesi İnancı Üzerine Bir Soruşturma

Hasta olmak, hasta ve hastalık gibi anlamlara gelen Sumerce 'tur₅'³² (Akk. *marāšu*; *muršu*), MÖ 3. ve 2. binyılın tapınak ve saray kurum çalışanlarıyla ilgili bilgiler içeren idari konulu metinlerinde hasta olmuş kadın ve erkek kurum personelini ve işçilerini tanımlamak için sıklıkla kullanılmış bir sözcüktür. Bu genel ifade bu tür belgelerde hastalığın türü ve hastanın sağlık durumu hakkında fazladan bir bilgi sunmaz. Eski Babil döneminde yalnızca insanların sağlık durumlarını değil, aynı zamanda büyük ve küçük baş hayvanlardaki hastalıkları tanımlamak için de kullanılmıştır.³³

Aynı döneme ait Nippur'dan gelen bir sözcük listesi, "hasta olmak" (tur₅-ra), "yaşamak" (til₃-la) ve "ölüm" (ugs-ga) anlamındaki sözcükleri birlikte listeler.³⁴ Son ikisi, tanrıça Nintinuga'nın daha sonra ayrıntılarından bahsedilecek bir diğer unvanı 'til₃-la ugs-ga' (ölüye yaşam veren/ölü ve hayatta olanla ilgilenen) ile özdeşleşmiştir. Anlaşılan Sumerce 'tur₅' ifadesi, herhangi bir hastalıktan kaynaklı bir rahatsızlık halini tanımlayan genel bir kavramdır, ancak ölümlerle sonuçlanacak kadar ciddi tıbbi durumları da içerecek kadar geniş bir anlama sahiptir.³⁵ Sözcüğün anlamının geçici ya da kalıcı veya doğuştan ya da sonradan edinilmiş hafif ya da ciddi sakatlıklar ve sakatlanmalar türünden fiziksel ve hatta zihinsel rahatsızlıkları içerip içermediği hakkında kesin bir şey söylenemez. Ancak söz konusu okul metnindeki (ETCSL 5.7.2 9'; SEpM 20), 'šim-mú tur₅-ra-ta' ("hastaların şifacısı/rahibi") ifadesiyle hastalık olgusunun çerçevesini belirlemesi açısından tam olarak ne kastedildiği, ancak bir diğer okul metninde (ETCSL 3.3.10 24'; SEpM 19) geçen 'lú-ku₅-da du₇-du₇' ("kötürümlerin/sakatlananların şifacısı") ifadesiyle birlikte değerlendirildiğinde daha bir anlam kazanmaktadır. Nippur'dan ele geçen ve tanrıça Nintinuga'yı "müstakil bir edebi figür"³⁶ olarak sunan ilkinin bir adak yazıtı, diğerinin ise bir dua metni olduğu bu iki okul belgesi birlikte onun şifacı özelliklerini eksiksiz olarak belirlemeye çalışmıştır. Buna göre söz konusu bu iki metin, bir yandan biyolojik bozukluklardan kaynaklı hastalıklar ile engellilik halleri ya da sakatlanmalardan kaynaklı rahatsızlıklar arasında ayırım yapmakta, diğer yandan hem hastalığı hem de sakatlığı/sakatlanmayı şifa/tedavi bağlamında biyolojik bir bozukluğa bağlı tıbbi deneyimlerin kültürel olarak inşa edilmesi demek olan hastalık/rahatsızlık olgusunun iki farklı uzantısı olarak sunmaktadır.

Nin-ti-la ugs-ga

Eski Babil dönemi İsin krallarından Enlil-bani, tanrıça Nintinuga adına İsin'de (?) yaptırmış olduğu bir mabetten bahsettiği bir kral yazıtında, tanrıçayı açık bir şekilde 'Nin-ti-la ugs-ga' ("ölüyü yaşama döndüren/dirilten tanrıça") olarak tanımlamıştır.³⁷

³² Halloran 2006: 282 (tur₅, dur₁₁, tu, du₂); Cohen 2023, s. 310 (dur₁₁).

³³ Örneğin bkz. OIM A07896 (OB Ura) xi 8' ve FAOS 2, 215 (OB Ura) b iii 23'.

³⁴ OB Nippur İzi Tab. I 456c-d ve Tab. II 355-358.

³⁵ "Inanna'nın Yeraltı Dünyasına İnişi" (ETCSL 1.4.1. 173').

³⁶ Böck 2004, s. 11.

³⁷ Aynı unvan İsin şehrinin şifa tanrıçası Ninisina için de kullanılmıştır. Bkz. Sibbing-Plantholt 2022, s. 126 (ve 148. dipnot), 147 (ve 280. dipnot); RIME 4: Enlil-bani E4.1.10.6 öy. 1'-2' (Frayne 1990, s. 82-83); Hallo (1959, s. 54), anlamı "rahatlama/dinlenme evi" (é-ní-dúb-bu) olan

Nintinuga'nın "ölyüye yaşam veren" anlamındaki 'til₃-la ug₅-ga' unvanı, Nippur'dan gelen başka bir Eski Babil okul metninde daha karşımıza çıkmaktadır.³⁸ Yeni Asur dönemine ait çift dilli bir sözcük listesi olan Ninive Aa (Sm 702 Aa II/3 A₃ öy. ii 9'), Sumerce 'til₃/ti' (yaşamak) sözcüğünün karşılıklarından birisini 'ša₂ nin-tin-ug₅-ga' ("Nintinuga'da olduğu gibi") olarak vermiştir.³⁹ Öte yandan gerek kendi isminde ve ona atfedilen unvanın içinde geçen ve gerekse de temelde unvana içkin olan 'ug₅' (ölmek, ölü) sözcüğünden ötürü Nintinuga'nın yeraltı dünyasıyla (ölüler diyarı) ilişkili olduğu da kabul edilmiştir.⁴⁰ Tanrıça her iki âlemle de bağlantılı görülmüş olmalıdır. Nintinuga'nın ölüm, ölümler ya da ölümler diyarıyla ilişkilendirilmesi ve ona atfedilen "ölülere tekrar yaşam verdiği" inancı, ölmüş ya da artık ölümler diyarına göçmüş kimselerin tekrardan hayata geri döndürülmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Bununla kastedilen şey büyük ihtimalle şifa bulmanın veya hastalıkların sona ermesini müjdeleyen iyileşme olgusunun hasta kişiyi tekrardan canlandırması, ona dinçlik vermesi yönündeki etkinin/rolün vurgulanmasıdır. Hastalık, ölüm ve yaşam arasında bir eşiktir ve hastalığın şiddetinin artması hasta kişideki ölüm düşüncesinin yoğunluğunun da artmasına neden olabilmektedir. Bu noktada Nintinuga kimi zaman sağlık durumu son derece kötü de olabilen hasta kimseleri ölümün yolundan geri döndürme kabiliyeti olan ve onları yaşama tekrardan kavuşturan kutsal bir aracı olarak görülmüş olmalıdır. Nitekim Ninurta, Asalluḫi ve Gula gibi tanrı ve tanrıçaların unvanları arasında yer alan *muballiḫ(at) miti* ("ölyüye yaşam veren") ifadesi çivi yazılı belgelerde genellikle hastalara/hastalıklara bahsedilen sağlık bağlamında geçmektedir.⁴¹ Bu unvan aslında herhangi bir nedenden ötürü kişiyi sağlığından eden ya da etme riski barındıran herhangi bir kötü durumun içinden onu kurtarması için tanrı ve tanrıçalardan şifa istenmesinin örtük bir ifadesidir.

Bu bağlamda Nintinuga/Nintilauga isimlerinin anlamlarının da bir tür örtmece içerdiği düşünülebilir. Eski Babil dönemine ait çift dilli bir sözcük listesinde (OB Lu₂-azlag₂ B-C Seg. 2 73') Sumerce ölü (kimse) anlamındaki '[lu₂] şu dug₃-dug₃-ur-ḫi/dugdugurhi' ifadesinin Akadca karşılığı [*na-mu*]-*ši-šu-um/nammušišu* olarak verilmiştir. Akadca terimin sözlük anlamlarından birisi atılın ve hareketli olmaktır.⁴² Sözcük listesindeki bu ilişki, tehlikeli haller içinde bulunma hali ile ölüm riski durumu arasında bir bağlantı kuruyor gibidir. Hastalıklar/rahatsızlıklar da bu çerçevede değerlendirilmiştir. Bu anlamda aynı sözcük listesinin bir sonraki satırında (74') geçen hasta (kimse) anlamındaki [lu₂] tur₅-ra/tur₅-ra=[*ma-ar*]-*šu₂-um/maršu* eşitliği de bu

İsin'deki mabedini önemli tapınaklar arasında saymaz. Tanrıça Nintinuga'nın Nippur ve İsin'deki mabetleri hakkında bkz. George 1993, s. 63(11), 131(859), 158(1208).

³⁸ "İnnana'dan Tanrıça Nintinuga'ya Bir Mektup" (ETCSL 3.3.10 8'/SEpM 19, Kleinerman 2011, s. 171-172). Ayrıca bkz. Römer 1989, s. 715-717.

³⁹ Ayrıca aynı listede (öy. ii 3'-8') aynı Sumerce sözcüğün diğer Akadca karşılıkları sırasıyla *bašu* (var olmak), *balāḫu* (yaşamak), *ewū* (olmak), *labāru* (yaşlı olmak, yaşlanmak) *ašābu* (ikamet etmek, yaşamak) ve *qīštu* (hediye, armağan) olarak sıralanmıştır. Bkz. Gong 2000, s. 213; Cohen 2023, s. 1353-1354 (ti(l)).

⁴⁰ Lambert 1967, s. 116-117 (5'); Peterson 2009.

⁴¹ Sibbing-Plantholt 2022, s. 95-96; Annus 2002, s. 139-143.

⁴² CAD N/1: 235 (*nammušišu*).

Kötürümün Şifacısı: Tanrıça Nintinuga'nın Sakatlanmış Bedeni İyileştirmesi İnancı Üzerine Bir Soruşturma

düşünceyi destekler mahiyettedir.⁴³ Liste, ölü ve hasta (kimse) anlamlarındaki sözcükleri ard arda sıralamıştır. Tanrıça Nintinuga'ya tapınmanın en belirgin olduğu “İnnanna'dan Tanrıça Nintinuga'ya Bir Mektup” (ETCSL 3.3.10 20'; SEpM 19) ve “Nintinuga İçin Bir Köpek” (ETCSL 5.7.2 6'; SEpM 20) başlıklı okul metinlerde tanrıçadan hastalık ve musibet verici tehlikeli 'asag/asakku ifritini'⁴⁴ defetmesi için yardım istenmesiyle ilgili satırlar bu açıdan dikkate değerdir.

Lu₂-kud-da du₇-du₇

Şifa tanrıçaları arasında sadece Nintinuga açık bir şekilde ve tek bir çivi yazılı belgede “kötürümlerin (büyük) şifacısı” ('lu₂-kud-da du₇-du₇' ve 'lú-kud-lú-kud-ba du₇-du₇ gal-bi-me-en') unvanlarıyla anılmıştır. Bu özgün özellik bilindiği kadarıyla başka hiçbir Eski Mezopotamya kökenli tanrıçaya atfedilmemiştir. Bu tanrısal yetkiyle ilgili olarak başka tanrı ve tanrıçalarla ilgili iki başka örnek daha vardır. Bunlardan ilki, tanrıça Gula'nın oğlu olarak bilinen tanrı Damu'ya atfedilmiştir. Damu, bir metinde “kopan/yırtılan/atan kas liflerini (veya bağ dokularını) güçlendiren/kaynaştıran” (lu₂ ku₅-da sa du₇-du₇-ke₄) unvanıyla anılmıştır.⁴⁵ Bir diğeri ise Zibüni'nin oğlu Enlil-ennam isimli birisi tarafından Eski Babil dönemi İsin krallarından Bur-Sin'in yaşamı için şifa tanrıçası Ninisina'ya yapılan bir adak yazıtında (bir köpek figürün⁴⁶) tanrıçanın unvanı olarak geçen 'nin lu₂ ku₅-da? dím-dím' ifadesidir. Frayne, ilgili yazıttaki bu kısmı “...yaratın tanrıça” şeklinde çevirerek 'lu₂ ku₅-da?' ifadesiyle birlikte buraya tam bir anlam vermemiştir.⁴⁷ Bazı araştırmacılar bu ifadeyi “kötüleştirmiş olanı tekrardan (eski haline getiren)” şeklinde yorumlamıştır.⁴⁸ Buradaki 'dím' sözcüğü, yaratmak, şekillendirmek ve yer değiştirmek anlamlarındadır.⁴⁹ Dolayısıyla Bur-Sin'in adak yazıtında tanrıça Ninisina'ya atfedilen özelliğin insanları kötürüm eden/sakatlayan nedenleri yaratmak dolayısıyla kötürümlerin varlığının nedeni olarak kendi yetkinliğini/sorumluluğunu vurgulamak mı yoksa kötürüm bireyi eski sağlığına kavuşturarak bir nevi söz konusu rahatsızlıkla sağlığı yer değiştirmek mi olduğu çok açık değildir.⁵⁰ Eğer ilkiyse, tanrıça Ninisina'nın insanın kötürüm hale gelmesinde rolü olduğuna, bunun karşısında Nintinuga'nın ise bu tür rahatsızlıkları iyileştirebileceğine inanılmıştır. Bu varsayım kabul edilecek olursa, birtakım şifa verici özellikler açısından çoğu zaman birbirleriyle bağdaştırılmış olan bu iki tanrıçanın insanlardaki geçici ve hafif nitelikli sakatlanmaları/sakatlıkları hem var ettiği hem de bu tür rahatsızlıkların şifasını verdiği yönünde geleneksel bir inancın var olduğu akıllara gelebilecektir.

⁴³ Bir başka Eski Babil dönemi tek dilli sözcük listesinde geçen ve “ölümcül hastalık” olarak çevrilen 'sa-du₁-du₁-úr-ḫi /dugdugurhi' ifadesi için bkz. CUSAS 12, 7.1 B öy. i 4' (Civil 2010, s. 246).

⁴⁴ Asag/asakku ifriti için bkz. van Djik 1983, s. 19-27.

⁴⁵ Böck 2014, s. 27; CAD B: 166 (batqu).

⁴⁶ Şifa tanrıçalarının köpekleri ve tıbbi uzmanlık arasındaki ilişki için bkz. Tsouparopoulou 2020.

⁴⁷ RIME 4: Būr-Sîn E4.1.7.2001 1'-3' (Frayne 1990, s. 72).

⁴⁸ Avalos 1995, s. 106-107.

⁴⁹ Halloran 2006, s. 44 (dim₂[GIM]); Cohen 2023, s. 249 (dim₂).

⁵⁰ Steinkeller (1989, s. 284), 'dím' sözcüğünün III. Ur dönemine ait bir satış belgesindeki kullanımına dayanarak, “yeni bir şey var etmek amacıyla bir şeyi başka bir şeyle değiştirmek” anlamına da gelebileceğini ileri sürmüştür.

Tanrıça Nintinuga'ya atfedilen kötürümlerin/sakatlanmış olanların (büyük) şifacı unvanı, İnnana isimli Nippur'un tanınmış ailelerinden Ur-Meme'ye mensup bir Enlil rahibin kızının⁵¹ şahsi dua-mektubunda (ETCSL 3.3.10 20'; SEpM 19) geçmektedir.⁵² Bu dua metnine göre Nintinuga, onun mabedinin düzeninden sorumlu (23. satır) İnnana'nın kişisel tanrıçalarından birisidir. İnnana kendisini gündelik yaşamdan koparan, hareket kabiliyetini sınırlayan ve yalnızlaştıran bir rahatsızlıkla karşı karşıya kalmıştır. Bu rahatsızlık bir nevi yatalak kalmasına neden olduğu için onu evinde yalnız başına kalmaya mecbur bırakmıştır. Bu durum onun psikolojik durumunu olumsuz manada etkilemiş, bundan ötürü büyük bir duygusal çöküş içerisine girmiştir (15-18. satırlar).⁵³ İnnana'nın bu durumu MÖ 2. binyılın son çeyreğinde kaleme alınan *Ludlul bēl nēmeqi* (Bilgeliğin Efendisini Öveceğim) başlıklı tanrı Marduk'un övüldüğü bir Akadca şiirin baş kahramanı Şubši-meşre-Şakkan'ın hem yoğun bir fiziksel acı hem de çetin bir manevi ıstırap içerisindeki hallerini anımsatmaktadır. İnnana'nın kötü psikolojisiyle ilgili satırlar, Şubši-meşre-Şakkan'ın hastalığının şiddetlendiği zor zamanlarda ailesi, yakın çevresi ve mensubu olduğu toplum tarafından yalnızlığa terk edilerek açık bir şekilde dışlanmış olduğu sürecin anlatıldığı satırları anımsatsa da⁵⁴ İnnana'nın durumu, temelde yaşadığı fiziksel sağlık sorunundan ötürü belki de biraz uzun sürmüş olabileme ihtimali bulunan "istirahat" süreciyle ilgilidir. Enlil'in rahibinin kızının rahatsızlığı kaslarla ya da kemiklerle ilgili bir sorundan kaynaklı olduğu için uzun bir dinlenme süreci gerekmiş olmalıdır. Yoğun bir bakım sürecine ihtiyacı olmadığı için başında her zaman onu bekleyen birileri olmamıştır, bu nedenle çoğu zaman dinlenme dönemini belirli bir yerde ve yalnız başına geçirmek zorunda kalmıştır.

Muhtemelen ayak/bacak bölgesinde meydana geldiği anlaşılan bu rahatsızlık (20-21. satırlar) ona çok fazla hareket imkânı vermemiş, hareket ettikçe daha fazla fiziksel acı/ağrı hissetmiştir. Kronik ya da kendisini tekrar nüksettiği anlaşılan bu oldukça sıkıntı verici rahatsızlık (12-13. satırlar) metnin genel bağlamı açısından bakılacak olursa geçici ve iyileşme imkânı bulunan bir karakterdedir. İnnana, hareket kabiliyetini engelleyen ya da sınırlayan bu rahatsızlıktan ötürü ülkenin *asû*'su ('a-zu kalam-ma', 2. satır) olan

⁵¹ Metnin 10. satırında, "Enlil-amah'ın kızı İnnana" ifadesi geçmektedir. İnnana, tanrı Enlil'in rahibi ve Nippur'daki tanrıça Inanna'nın tapınağının da koruyucusu olarak bilinen Enlil-amah'ın kızı ve aynı zamanda bir başka Enlil rahibi Kakugani'nin eşi idi. Ayrıca bkz. Hallo 1972, s. 87-95 (aile seçeresi için 80); Cohen 2020.

⁵² Bu metnin Inan(n)aka'nın kendisinin yazmış olabileceği bir dua-mektup olduğu varsayılmaktadır. Bkz. Halton ve Svard 2018, s. 98-100; Cohen 2020, s. 25-26. Farklı bir görüş için bkz. Lion 2011, s. 98. Tanrılara yazılan dua-mektuplar, tapınaklardaki tanrı heykellerinin yanına, önüne ya da olduğu odaya bırakılırdı. Bkz. Römer 1989, s. 712.

⁵³ Bu durum Kleinerman'ın (2011, s. 36) da belirttiği hastalıktan kaynaklı bir statü kaybının üzüntüsünden de kaynaklanmış olabilir. İyileşme talebi bu kaybın en kısa sürece telafi edilmesi isteği olarak görülebilir.

⁵⁴ *Ludlul I 41'-120'* (Oshima 2014, s. 80-85). Ancak burada tanrısal bir cezalandırma ve affetme motifi (tanrı Marduk'un şiirin kahramanından yüz çevirmesi, ona çok kızgın olması ve sonrasında ona merhamet etmesi) işlenmektedir. İnnana'nın dua-mektubunda ise onun içinde bulunduğu kötü durum tanrısal bir cezalandırma ile ilişkilendirilmemiştir. Dolayısıyla tanrıça Nintinuga'dan işlediği suçlarının affına yönelik bir talep içermez.

Kötürümün Şifacısı: Tanrıça Nintinuga'nın Sakatlanmış Bedeni İyileştirmesi İnancı Üzerine Bir Soruşturma

tanrıça Nintinuga'dan onu övücü sözlerle yardım istemektedir. Metinde İnnana, tanrıça Nintinuga'yı ilki tanrıçanın övüldüğü sözlerin bitiminde ve sağlık sorunun detaylarının hemen öncesinde, diğeri şifa ve yardım talebinin bitiminde ve aynı zamanda metnin en sonunda “kötürümlerin/sakatlananların şifacısı” olarak tanımlamıştır. Metinde ilkinde (9. satır), “kötürümlerin/sakatlananların büyük şifacısı” (lú-kud-lú-kud-ba du₇-du₇ gal-bi-me-en) olarak, ikincisinde ise (24. satır) yalnızca “kötürümlerin/sakatlananların şifacısı” (lu₂-kud-da du₇-du₇) ifadesine yer verilmiştir.⁵⁵ Metne göre, İnnana, ayağındaki sakatlığın iyileşmesi ya da tanrıçanın onu iyileştirmesi durumunda tanrıçayı artık bu unvanlarla anacağıının sözünü vermiştir (24-25. satırlar). Ayaktaki bu rahatsızlık ‘asag/asakku’ ifritleriyle ilişkilendirilmiştir. Zira tanrıçanın bedeninden bu ifritleri defetmesi durumunda ayağa kalkıp sağlığına kavuşabileceği söylenmektedir (20-21. satırlar). ‘Asag/asakku’nun bir hastalık olarak kas-iskelet sistemi ve deriyle ilgili rahatsızlardan sorumlu ifritlerden birisi olduğu bilinmektedir.⁵⁶

Bir sözcük listesinde kötürüm (kimse) anlamında ‘lu₂-kud=*hummuru*’ eşitliği verilmiştir.⁵⁷ Sözcük listeleri sakatlığın el, ayak, bacak, kalça gibi hangi uzuvlarla ya da kırık, kesik, kopuk ve his kayıpları gibi hangi biçimlerde olduğu hakkında birtakım sözcükleri listeler. İnnana'nın dua-mektubu sakatlığın nedeni, türü, biçimi, gelişimi, süreci ve sonucu hakkında herhangi bir bilgi içermez. Ancak Nintinuga'nın müstakil bir tanrıça olarak övüldüğü bir diğer metinde (ETCSL 5.7.2 9'; SEpM 20), yer alan bazı bilgiler bu belirsizlikleri giderecek bazı ipuçları içermektedir. Bu adak yazıtı görünümümlü okul metni bir Enlil rahibi olan Lugal-nesage isimli birisinin tanrıça Nintinuga'dan şifa istemesiyle ilgilidir. Buna göre tanrıça Nintinuga, ‘asag/asakku’ ifriti ve kemikler (‘ğiripadra’) arasında bir bağlantı kurulmuştur (6. satır). Ayrıca tanrıçanın sargı/bandaajlama, eklemler ve kas tendonları ile ilgili rolü övülmüştür (7. satır). Anlaşılan tanrıçanın kas-iskelet sistemi ve onun temelini oluşturduğu insan anatomisi hakkında bilgili olduğuna inanılmıştır.⁵⁸ Tüm bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde İnnana'nın hastalığının çok büyük ihtimalle ayak kaslarında bir yırtılma, kopma ve ağır zedelenmeye veya bir kırılmaya/çıkığa bağlı olarak geçici ve iyileşebilen karakterde, ancak belirli bir süre yürümesine mâni olacak ortopedik bir sakatlanma hali olduğu ileri sürülebilir.⁵⁹

⁵⁵ Alternatif çeviriler için bkz. Stol 2016, s. 445 (ve özellikle 64. dipnot); Böck 2014, s. 27; Halton ve Svard 2018, s. 99.

⁵⁶ Asag/asakku ifritleri ve hastalıklar arasındaki ilişki hakkında bkz. Bácskay 2013; Böck 2014, s. 35-36; Kleinerman 2011, s. 176-177. Bu ilişki çok açık bir şekilde “Nintinuga İçin Bir Köpek” (ETCSL 5.7.2 6'-7'; SEpM 20) başlıklı metinde de görülebilmektedir. Benzer bir ilişki için ayrıca bkz. ETCSL 3.3.21 5'.

⁵⁷ Sibbing-Plantholt 2022, s. 149 (ve 295. dipnot). Aynı sözcük listesinde (OB Lu₂-azlag₂ B-C Seg. 1 92'), lu₂ al-kud-[da]=*batqum* eşitliği verilmiştir. Akadca sözcükler için bkz. CAD H: 235 (*hummuru*) ve CAD B: 166 (*batqu*).

⁵⁸ Sibbing-Plantholt 2022, s. 149 (ve 296. dipnot).

⁵⁹ İnnana'nın rahatsızlığının kısmi felçle karakterize olmuş bir rahatsızlık türü olabileceği de ileri sürülmüştür. Bkz. Kleinerman 2011, s. 36 (ve 74. dipnot). Halton ve Svard (2018, s. 99), tanrıça Nintinuga'nın dua-mektubunun 9. ve 24. satırlarında geçen unvanları “kırıkları (kemik) kaynaştırın” olarak yorumlamıştır.

Sonuç

Eski Mezopotamya’da tıbbi ve psiko-manevi şifanın farklı yönleri ve biçimleri farklı tanrı ve tanrıçaların yetkinlik alanları içerisinde değerlendirilmiştir. Özellikle sağlık söz konusu olduğunda bilhassa MÖ 2. binyılda Güney Mezopotamya’da pek çok şifa tanrıçasının faal olduğu görülür. Bu tanrıçaların her biri farklı şehirlerde ve farklı özellikleriyle ön plana çıkarılsa da çoğu zaman birbirlerinin yerine geçmiş ve birbirleriyle bağdaştırılmıştır. Şifa verici özelliklerini tanımlayan unvanlar çoğu kez ortak özellikler halini almıştır. Hatta çoğu şifa tanrıçasının baş tanrı Enlil ile baş şifa tanrıçası Gula’nın çeşitli kutsal uzantıları olduğu da düşünülebilir. Bu şifa tanrıçalarının pek çok hastalığı iyileştirebildiğine inanılmıştır. Ancak iyileştirileceğine inanılan bu rahatsızlıklar arasında hiçbir kalıcı ve ağır fiziksel ve zihinsel engellilik halleri ve sakatlıklar sayılmamıştır. Çünkü Mezopotamyalılar doğuştan ya da farklı nedenlerle sonradan edinilmiş kalıcı yeti kayıplarının/sakatlıkların “iyileştirilemeyecek” olduğunun gayet farkındaydılar. Bundan dolayı tanrı ve tanrıçalarına bu yönde bir şifa verici/tedavi edici yeterlilik alanı atfetmemişlerdir. Hiçbir Mezopotamyalı tanrı ve tanrıça, ister doğuştan ve kalıcı olsun ve isterse de kronik ve dejeneratif biçimde gelişsin, engelli insanların iyileştiricisi unvanıyla anılmamış, dua ve ritüel metinlerinde onlara bu yönde bir talepte bulunulmamıştır. Şifa bulma yönündeki tanrısal yeterlilikten beklenti ve şahısların talepleri “ileri derecedeki” fiziksel-zihinsel engellilik hallerini tıbbi açıdan değil, sosyo-ekonomik ve psikolojik açıdan iyileştirmeye yönelik olmuştur.

Nippurlu bir rahibin kızı olan İnnana’nın Nippur şehrinin şifa tanrıçası olarak bilinen Nintinuga’dan kendisindeki bir rahatsızlığı iyileştirmesi yönündeki duasını içeren mektubunda, tanrıçayı “kötürümlerin/sakatlananların (büyük) şifacısı” olarak anması ilk olarak kutsal bir varlığın engelli birisini iyileştirme yeterliliğinin olasılığıyla ilgili yeni bir bilgi olarak karşımıza çıkmış gibi gözükmektedir. Ancak dua metni üzerindeki detaylı tarihsel ve filolojik analizler, İnnana’nın hastalığının kas-iskelet sistemiyle ilgili sonradan ortaya çıkmış, geçici ve iyileştirilebilir nitelikte ayak-bacak bölgesindeki bir rahatsızlığa işaret ettiğini göstermiştir. Bundan dolayı tanrıça Nintinuga’ya atfedilen bu özellik geçici bir sakatlanmanın iyileştirici rolüne ve beklentisine yöneliktir. Zaten metinde İnnana, ayağındaki sakatlığı iyileştirmesi durumunda tanrıça için çalışıp ona hizmet edeceğinin sözünü vermiştir ve iyileşir iyileşmez artık onu “kötürümlerin/sakatlananların şifacısı” olarak anacağını söylemiştir. Bu satırlar rahatsızlığın belirli bir zaman sonra iyileşme imkânını yansıtmaktadır. İnnana, bu rahatsızlığından dolayı ayrı bir yerde tek başına yaşamak zorunda kaldığından, ailesinin ve arkadaşlarının onu terk ettiğinden ve kimsenin onunla yakından ilgilenmediğinden yakınmaktadır. Bu satırları şiddetli bir kişisel serzenişten ya da toplumsal bir dışlanıştan ziyade psikolojik olarak içinde bulunduğu kötü durumun vermiş olduğu bir duygusallığın etkisiyle somut bir gerçekliğin yansıtılışı olarak görmek gerekmektedir. Zira onun sözde yalnızlığa terkedilişin asıl nedeni tamamen ayağındaki sorunun kendisine özgü tıbbi gerçekliği olmalıdır. Ancak uzun bir müddet dinlenerek iyileşebilecek ve ciddi bir hasta bakımı sürecine gereksinim duyulmadan atlatılabilecek bu rahatsızlık kaçınılmaz bir şekilde onu istirahat sürecini kendi başına geçirmek zorunda bırakmıştır. Dolayısıyla söz konusu yalnızlaşma, toplumsal bir dışlanış biçimi değil, fiziksel bir sakatlığın beraberinde getirdiği ve sakatlık halinin aynı

*Kötürümün Şifacısı: Tanrıça Nintinuga'nın Sakatlanmış Bedeni İyileştirmesi İnancı
Üzerine Bir Soruşturma*

yoğunlukta devam ettiği sürece geçerli olabilecek aktif yaşamdan zorunlu olarak kendini geriye çekme hali olarak görülmelidir.

KAYNAKLAR

- Ali 1966 Fadhil A. Ali, "Dedication of a Dog to Nintinugga", *Archiv Orientalni* 34, s. 289-293.
- Annus 2002 Amar Annus, *The God Ninurta in the Mythology and Royal Ideology of Ancient Mesopotamia*, The Neo-Assyrian Text Corpus Project: Helsinki.
- Avalos 1995 Hector Avalos, *Illness and Health Care in the Ancient Near East: The Role of the Temple in Greece, Mesopotamia, and Israel*, Harvard Semitic Monographs 54, Scholars Press: Atlanta- Georgia.
- Avalos 1996 Hector Avalos, "The *Āšipu* and *Asû* Reconsidered", *Exploring New Paradigms in Biblical and Cognate Studies*, (Ed: Jr. H. R. Page), Edwin Mellen: New York, s. 59-83.
- Bácskay 2013 András Bácskay, "Asakkû: Demons and Illness in Ancient Mesopotamia", *Studies on Magic and Divination in the Biblical World*, (Eds: Helen R. Jacobus, Anne Katrine de Hemmer Gudme, Philippe Guillaume), Gorgias Press: New Jersey, s. 1-7.
- Bergmann 1965 Eugen Bergmann, "Untersuchungen zu syllabisch geschriebenen sumerischen Texten", *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 56/1, s. 1-43.
- Borger 1998 Rykle Borger, "Zum Emesal-Vokabular", *Dubsar anta-men: Studien zur Altorientalistik: Festschrift für Willem H. Ph. Römer zur Vollendung seines 70. Lebensjahres, mit Beiträgen von Freunden, Schülern und Kollegen*, (Eds: Manfred Dietrich und Oswald Loretz), Ugarit Verlag: Münster, s. 17-37.
- Böck 2007 Barbara Böck, *Das Handbuch Muššu'u "Einreibung". Eine Serie sumerischer und akkadischer Beschwörungen aus dem 1. Jt vor Ch*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas: Madrid.
- Böck 2014 Barbara Böck, *The Healing Goddess Gula: Towards an Understanding of Ancient Babylonian Medicine*, Brill: Leiden.
- Cavigneaux 1995 Antoine Cavigneaux, "La Pariade du Scorpion dans les Formules Magiques Sumériennes (Textes de Tell Haddad V)", *Acta Sumerologica* 17, s. 75-100.
- Ceccarelli 2009 Manuel Ceccarelli, "Einige Bemerkungen zum Synkretismus Bau/Ninisinä", *Dallo stirone al Tigri, dal Tevere all'Eufrate: Studi in onore di Claudio Saporetti*, (Eds: Paola Negri Scafa and Salvatore Viaggio), Aracne: Rome, s. 31-54.
- Civil 2010 Miguel Civil, *The Lexical Texts in the Schøyen Collection*, CDL Press: Bethesda-Maryland.
- Cohen 2020 Yoren Cohen, "Who's Who is the 'House of Ur-Meme': Reconfiguring Old Babylonian Literature and Ur III Historical Sources", *Kaskal* 17, s. 23-52.

Kötürümün Şifacısı: Tanrıça Nintinuga'nın Sakatlanmış Bedeni İyileştirmesi İnancı Üzerine Bir Soruşturma

- Cohen 2023 Mark E. Cohen, *An Annotated Sumerian Dictionary*, GabbayEisenbrauns: University Park, Pennsylvania.
- Edzard 1998 Dietz Otto Edzard, "Nin-tin-uga, Nin-tila-uga", *Reallexikon der Assyriologie* 9, Walter de Gruyter: Berlin, s. 506.
- Frankena 1971 Rintje Frankena, "Gula", *Reallexikon der Assyriologie und Vorderasiatischen Archäologie* 3, de Gruyter: Berlin, s.695-697.
- Frayne 1990 Douglas R. Frayne, *Old Babylonian Period (2003-1595 BC)*, The Royal Inscriptions of Mesopotamia Early Periods (RIME 4), University of Toronto Press: Toronto.
- Frayne 1997 Douglas R. Frayne, *Ur III Period (2112-2004 BC)*, The Royal Inscriptions of Mesopotamia Early Periods (RIME 3/2), University of Toronto Press: Toronto.
- Gabbay 2015 Uri Gabbay, *The Eršema Prayers of the First Millennium BC*, Vol 2, Harrassowitz Verlag-Wiesbaden.
- George 1993 Andrew R. George, *House Most High: the Temples of Ancient Mesopotamia*, Eisenbrauns: Winona Lake.
- Gong 2000 Yushu Gong, *Die Namen der Keilschriftzeichen*, Ugarit-Verlag: Münster.
- Greve ve Westenholz 2013 Julia M. Asher-Greve - Joan Goodnick Westenholz, *Goddesses in Context: On Divine Powers, Roles, Relationships and Gender in Mesopotamian Textual and Visual Sources*, Academic Press, Fribourg -Vandenhoeck & Ruprecht: Göttingen.
- Grégoire 2002 Jean-Pierre Grégoire, *Contribution à l'Histoire Sociale, Économique, Politique et Culturelle du Proche-Orient Ancien: Archives Administratives et Inscriptions Cunéiformes de l'Ashmolean Museum et de la Bodleian Collection d'Oxford*, Geuthner: Paris.
- Hallo 1959 William W. Hallo, "The Last Years of the Kings of ISIN", *Journal of Near Eastern Studies* 18/1, s. 54-72.
- Hallo 1972 William W. Hallo, "The House of Ur-Meme", *Journal of Near Eastern Studies* 31/2, s. 87-95.
- Hallo 1976 William W. Hallo, "The Royal Correspondence of Larsa: I. A Sumerian Prototype for the Prayer of Hezekiah?", *Cuneiform Studies in Honor of Samuel Noah Kramer*, (Eds: B. L. Eichler et al.), *Alter Orient und Altes Testament* 25, Neukirchener Verlag: Neukirchen-Vluy, s. 209-225.
- Halloran 2006 Joan Alan Halloran, *Sumerian Lexicon*, Logogram Publishing: Los Angeles.
- Halton ve Svard 2018 Charles Halton ve Saana Svard, *Women's Writing of Ancient Mesopotamia: An Anthology of the Earliest Female Authors*, Cambridge University Press: Cambridge.

- Kleinerman 2011 Alexandra Kleinerman, *Education in Early 2nd Millennium BC Babylonia*, Cuneiform Monographs, Brill: Leiden-Boston.
- Krebernik 1986 Manfred Krebernik, “Die Götterlisten aus Fara”, *Zeitschrift für Assyriologie und vorderasiatische Archäologie* 76, s. 161-204.
- Krecher 1966 Joachim Krecher, *Sumerische Kultlyrik*, Otto Harrassowitz: Wiesbaden.
- Lambert 1967 Wilfred G. Lambert, “The Gula Hymn of Bulluṣa-rabi”, *Orientalia: Nova Series* 36/2, s. 105-132.
- Lion 2011 Brigitte Lion, “Literacy and Gender”, *The Oxford Handbook of Cuneiform Culture* (Eds: Karen Radner and Eleanor Robson), Oxford University Press: Oxford, s. 90-112.
- Mander 1978 Pietro Mander, “Aspetti del culto a Fara”, *Oriens Antiquus* 17, s. 1-15.
- Martin vd. 2001 Harriet P. Martin - Francesco Pomponio - Guiseppa Visicato - Aage Westenholz, *The Fara Tablets in the University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology*, CDL Press: Bethesda-Maryland.
- Maul 1988 Stefan M. Maul, ‘Herzberuhigungsklagen’, *die sumerisch-akkadischen Eršahunga-Gebete*, Otto Harrassowitz: Wiesbaden.
- Maul 1994 Stefan M. Maul, *Zukunftsbewältigung: Eine Untersuchung altorientalischen Denkens anhand der babylonisch-assyrischen Löserituale (Namburbi)*, Baghdader Forschungen, 18, Philipp von Zabern: Mainz.
- Middeke-Conlin 2014 Robert Middeke-Conlin, “The Scents of Larsa: A Study of the Aromatics Industry in an Old Babylonian Kingdom” *Cuneiform Digital Library Journal* 2014:1, s. 1-53.
- Oshima 2014 Takayoshi Oshima, *Babylonian Poems of Pious Sufferers: Ludlul bēl nēmeqi and the Babylonian Theodicy*, Mohr Siebeck: Tübingen.
- Peterson 2009 Jeremiah Peterson, “Two New Sumerian Texts Involving The Netherworld and Funerary Offerings”, *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 99 /2, s. 233-246.
- Peterson 2020 Jeremiah Peterson, “A Poetic Description of Surgery and Disease Snatching Dogs? A Collective of Sumerian Hymns to Healing Deities From Old Babylonian Nippur”, *Oriens Antiquus. Series Nova*, No. 2, s. 143-150.
- Ritter 1966 Edith K. Ritter, “Magical-expert (=āšipu) and Physician (=asū): Notes on Two Complementary Professions in Babylonian Medicine”, *Studies in Honor of Benno Landsberger on his Seventy-Fifth Birthday, April 21, 1965*, (Eds: H. G. Güterbock, T. Jacobsen), University of Chicago Press: Chicago, s. 299-321.
- Römer 1965 Willem H. Ph. Römer, *Sumerische ‘Königshymnen’ Der Isin-Zeit*, Brill: Leiden.

Kötürümün Şifacısı: Tanrıça Nintinuga'nın Sakatlanmış Bedeni İyileştirmesi İnancı Üzerine Bir Soruşturma

- Römer 1989 Willem H.Ph. Römer, “Hymnen, Klagelieder und Gebete in sumerischer Sprache”, *Lieder und Gebete I. Texte aus der Umwelt des Alten Testaments II*, 5, (Ed: Otto Kaiser), Gütersloher Verlagshaus Gerd Mohn: Gütersloh, s. 645-717.
- Römer 2003 Willem H. Ph. Römer, “Miscellanea Sumerologica V. Bittbrief einer Gelähmten um Genesung an die Götter Nintinugga”, *Literatur, Politik und Recht in Mesopotamien. Festschrift für Claus Wilcke*, *Orientalia Biblica et Christiana* 14, (Eds: Walther Sallaberger, Konrad Volk, and Anette Zgoll), Harrassowitz Verlag: Wiesbaden, s. 237-249.
- Sallaberger 1993 Walther Sallaberger, *Der Kultische Kalender der Ur III-Zeit, Untersuchungen zur Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*, Walter de Gruyter: Berlin.
- Scurlock 1999 JoAnn Scurlock, “Physician, Exorcist, Conjurer, Magician: A Tale of Two Healing Professionals”, *Mesopotamian Magic*, (Eds: T. Abusch, K. Van der Toorn), Styx: Groningen, s. 69-79.
- Snell ve Lager 1991 Daniel C. Snell ve Carl H. Lager, *Economic Texts from Sumer*, Yale University Press: New Haven.
- Steible 1982 Horst Steible, *Die altsumerischen Bau- und Weihinschriften II*, F. Steiner: Wiesbaden.
- Steinkeller 1989 Piotr Steinkeller, *Sale Documents of the Ur-III Period*, Franz Steiner: Stuttgart.
- Stol 2016 Marten Stol, *Women in the Ancient Near East* (Trns: Helen-Mervyn Richardson), Walter De Gruyter: Berlin.
- Stone 1976 Elizabeth C. Stone, *Old Babylonian Contracts From Nippur I*, The University of Chicago Press: Chicago & London.
- Such-Gutiérrez 2003 Marcos Such-Gutiérrez, *Beiträge zum Pantheon von Nippur im 3. Jahrtausend*, Univ. degli Studi di Roma “La Sapienza”, Dipartimento di Studi Orientali: Rome.
- Tsouparopoulou 2020 Christina Tsouparopoulou, “The Healing Goddess, Her Dogs and Physicians in Late Third Millennium BC Mesopotamia”, *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 110/1, s. 14-24.
- Westenholz 1975 Aage Westenholz, *Early Cuneiform Texts in Jena*, Kommissionær: Munksgaard.
- Westenholz 1987 Aage Westenholz, *Old Sumerian and Old Akkadian Texts in Philadelphia II*, Museum Tusulanum Press: Copenhagen.
- Yoshikawa 1987 Mamoru Yoshikawa, “Sumerian Tablets in Japanese Private Collections (I)”, *Acta Sumerologica* 9, s. 303-319.

SUMMARY

In ancient Mesopotamia, a diverse array of gods and goddesses were associated with various aspects of medical and psycho-spiritual healing. During the 2nd millennium BC, particularly in Southern Mesopotamia, numerous healing goddesses gained prominence. While each goddess held distinct importance in different cities with unique characteristics, they were often interchangeable and interconnected. Titles describing their healing properties became common traits, and many were considered sacred extensions of the chief god Enlil and the primary healing goddess Gula.

Within the Sumerian pantheon, Nintinuga occupies a significant place as a deity linked to the well-being of individuals, especially in matters of health and healing. Recognized primarily as a goddess with healing attributes, Nintinuga was frequently invoked for the treatment of various ailments and injuries. Worshipers sought her assistance for matters related to physical health and overall well-being.

In this context, the letter written by Innana, the daughter of a priest from Nippur, to Nintinuga, the goddess of healing in Nippur, provides crucial insights into the dimensions and framework of the goddess's healing aspect. In the letter, Innana refers to the goddess as 'the (great) healer of the crippled,' suggesting a potential divine ability to heal a disabled person. However, a detailed historical and philological analysis of the prayer text reveals that Innana's ailment was a temporary and curable musculoskeletal issue in the foot and leg region. Consequently, the attribute attributed to the goddess Nintinuga pertains to the healing role and expectation of a temporary injury.

The article also elucidated Innana's experience of social isolation due to her foot injury. Her complaint about living alone in isolation, with family and friends abandoning her, should be understood as a reflection of a concrete reality influenced by emotional distress rather than a harsh personal reproach or societal exclusion. The perceived abandonment likely resulted from the specific medical reality of her foot problem, requiring an extended period of rest and solitary recovery. Thus, the enforced isolation stemmed from a physical disability, not social exclusion, and remained valid as long as the intensity of the disability persisted.

In conclusion, this article has provided a comprehensive philological and historical assessment, shedding light on the precise meaning behind the title 'healer of the crippled' in a prayer-letter addressed to Nintinuga, a goddess of healing, dating back to the 2nd millennium BC.